

Kulcsár Dalma

Roma honfoglalók

It's my life.
What can I do??
L. is my home.

Dunántúli Napló 1996. november 1-jei száma arról számolt be, hogy 1996. november 2-án L. községben millecentenáriumi emlékművet avat a Fii Cu Noi egyesület helyi tagszervezete. A Fii Cu Noii („csináld velünk”) a Baranya megyei beás romák szervezete. A tagszervezet elnöke hetek óta lázasan készült megnyitóbeszédének megírására. Meghívta a sajtó, az önkormányzat, a kisebbségi önkormányzat, az Ormánság Fejlesztő Társulás (ennek a szervezetnek ő maga is tagja) és az egyházak (a katolikus - az elnök katolikus misére jár - és a református egyház) képviselőit is, valamint a közeli Z.-i általános iskola tanulóit (ebbe az iskolába jár az elnök kislánya). A meghívó így szólt:

MC
Honfoglalás
1100

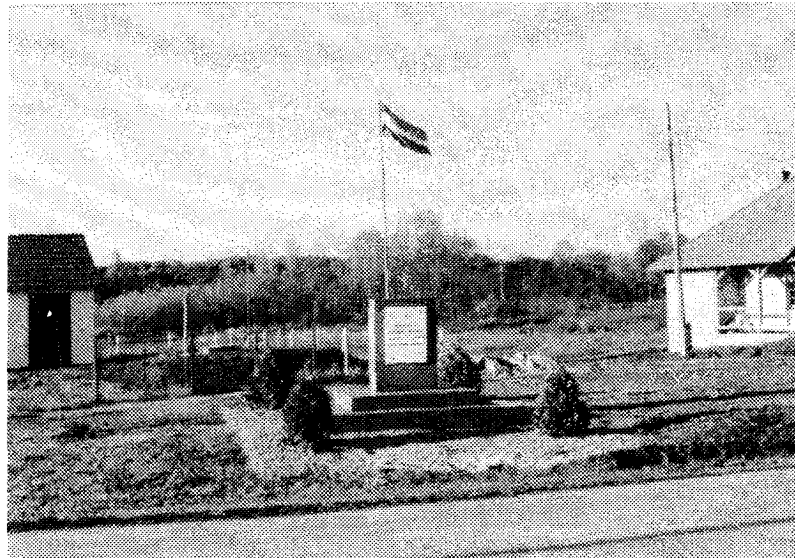
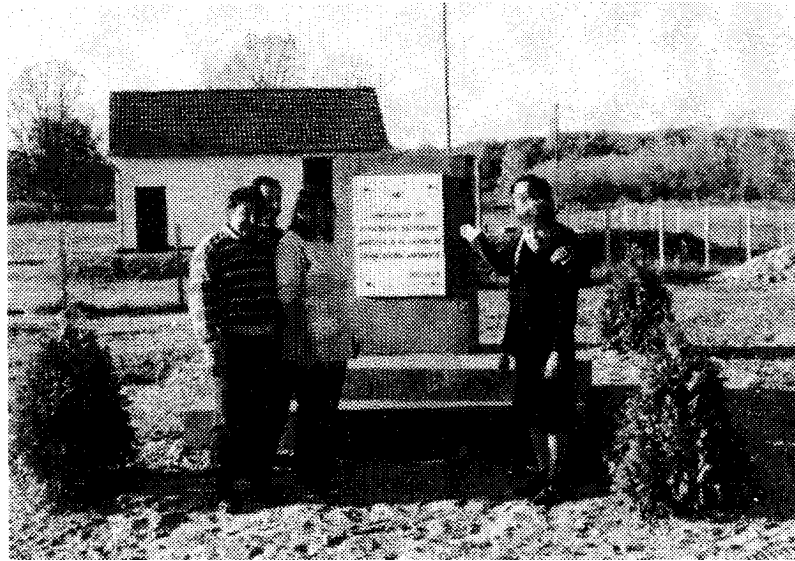
A Fii Cu Noii tagszervezete és L. község önkormányzata tisztelettel meghívja Önöket az 1996. nov. 2-n 12. 00-kor tartandó Millecentenáriumi Emlékmű ünnepélyes átadására.

A meghívóhoz kitűzött is mellékelt, például „Kulcsár Dalma, pedagógus” felirattal. A meghívottak közül a sajtó, a község önkormányzata, az iskolások és a református lelkész nem jelentek meg (az utóbbi, állítása szerint, csak aznap délután kapta kézhez a meghívót). A meghirdetett program:

- 10.00 Sajtótájékoztató
- 11.00 Zászlófelvonás
- 11.05 Himnusz
- 11.10 Megnyitóbeszédet mondanak: B. J., a Fii Cu Noii tagszervezet elnöke, F. M. polgármester, N.-né dr. H. K., az Ormánság Fejlesztő Társulás elnöke, I. J.-né, a Fii Cu Noii elnöke
- 11.30 A Z.-i általános iskola tanulóinak műsora (az elnök felkérte őket, hogy szavalják el a Szózatot és Radnóti Miklós Nem tudhatom... című versét)
- 11.40 Emlékműszentelés
- 11. 50 Műsorzárás

A megvalósult program: zászlófelvonás, Himnusz, megnyitóbeszédet mondott a Fii Cu Noii elnöke (B. J. éppen ezért nem mondta el beszédét), emlékműszentelés, műsorzárás (svédasztal).

Ami a szervezőt leginkább megnyugtatta: az emlékmű köré ültetett tuják nem tűntek el az avatás reggelére. Aggodalma egyáltalán nem volt

alaptalan, ha arra gondolunk, hogy Győrben éppen akkortájt lopták el a tujákat egy társadalmi munkában kialakított parkból - később ugyan azok is megkerültek

Az emlékműavatás előtt egy héttel jártam először L.-ben azzal kapcsolatban, hogy B. J. két alapítványhoz is pályázott, és a nyert összegekből L.-ben, illetve a közeli P.-ben létrejött egy-egy gazdálkodószervezet, az egyiknek ő is tagja, melyek akkorra már vásároltak néhány mezőgazdasági gépet, s éppen betakarították az első termést, sőt, már el is vetettek.

Ennyiből is kitűnt, ami később még inkább bebizonyosodott, hogy B. J., nevezzük Jimmynek, notórius pályázó. A fenti projekteken kívül például egy sikertelen pályázatában arra kért pénzt, hogy a környék romái közül néhányan busszal elutazhassanak a horvát tengerpartra. „Miért pont ezért pályáztál?” - kérdeztem annál a kályhánál melegedve, amely a használt frizsider mellett a vállalkozás eddigi hozadéka. Az írógépet ajándékba kapta, a könyvespolc és az ág már korábban megvolt.

- Hát láttad te már a tengert? - kérdezett vissza. Édesanyja, akivel együtt költöztek P.-be Szekszárdról a hatvanas években - csakúgy, mint a helybeli romák többsége -, közbeszólt, hogy nem a tengert látták-e, amikor meglátogatták a rokonokat, de Jimmy szerint az a Tisza volt.

Ezenkívül Jimmy segíteni szeretne az L.-i romákon, ezért szívesen lenne a község polgármestere. A bolt a volt polgármesteré, aki ennek segítségével zsákmányolja ki a falu

lakosságát: ha hitelbe vásárolnak, a tartozást a rendes napi bér feléért ledolgozhatják a földjén. A mostani polgármester nem sok vizet zavar. A református lelkész elmondása szerint F. M. félig roma származású, azon belül kisebbséget alkotó „kolompár” valójában oláh - cigány, de ő magyarnak tartja magát. Az emlékműavatásra nem ment el, pedig Jimmy csak egy ilyen emlékműről tud egész Baranyában. Jimmyről köztudomású, hogy érdekli a politika, elsősorban Amerika. Szobáját a fehér fejű fekete sas és a Szabadság-szobor (alatta a felirat: Rather death than slavery) számítógépes grafikája díszíti, melyet az Ormánság Fejlesztő Társulás irodájában készített el. Becenevét is amerikai elnökről kapta. Szótárból angolul tanul, és szeretne eljutni az USA-ba. Mindezek alapján a millicentenáriumi megünneplését tekinthetjük választási kampánya részének.

Az emlékműállítás ötletét az adta, hogy az Ormánság Fejlesztő Társulásnak maradt megpályázható 70 ezer forintja. Jimmynek eszébe jutott a tévésorozat, az „MC”, és pályázott 65 ezer forintos költségvetéssel (ebben az alapanyag, a feliratozás és az ünnepi ételek költsége szerepelt). Kapott 30 ezer forintot, azzal a feltétellel, hogy a hiányzó összeget a helyi önkormányzat állja. Az önkormányzat megadta a 35 ezret azzal a feltétellel, hogy a község neve szerepeljen a feliraton. Október 27-én a pénz megvolt, és Jimmy éppen rábeszélte komájának a vejét, a vállalkozásban egyik társát, hogy végezze el a kőművesmunkát. Végül a mű határidőre elkészült - igaz, hogy Jimmy kifutott egy kicsit a költségvetésből, ezért saját zsebéből kipótolta. Az egyik résztvevő véleménye szerint a katolikus pap is szépen felöltözött, de a saját céljaira használta fel az alkalmat, és a misézés rendjét reklámozta.

Az L.-i templom nem működik, a plébános és a tiszteletes Z.-ben él. Az emlékmű az üresen álló templomtéren áll, nem középen - bár oda szerették volna elhelyezni -, hanem a szovjet emlékmű helyén, ahol az önkormányzat engedélyezte. (A két katona holttestét elvitték 1990-ben, és az emlékművet lebontották, amikor elkezdték építeni a kultúrházat, amely máig sem készült el.) A svédasztalt a szabadban kellett kínálni. A millicentenáriumi emlékmű mögött a vízmű házikója áll, és az emlékművel szemben ágazik el a Fő utcából a P. felé vezető út, melynek végéről látni a P.-i víztornyot. Ennek a lábánál áll P. emlékműve Nagy-Magyarország térképével - benne a szöveg: ezeréves Magyarország - és a turulszoborral. Az oszlop egyik oldalára márványtáblát helyeztek a második világháború helyi áldozatainak névsorával - magyarázószöveg nélkül, csak dátummal. Az L.-i emlékmű felirata:

*A honfoglalás 1100. évfordulójára állította a Fii Cu Noi
és L. község önkormányzata*

Jimmy szerette volna, ha az avatóünnepségen elhangzik Vörösmarty Szózata és Radnóti Miklós verse, melynek kezdő sorait többször is idézte:

*Nem tudhatom, hogy másnak e tájék mit jelent,
nekem szülőházam itt e lángoktól ölel
kis ország...*

Jimmy magyarul beszélő beás, tehát a legkésőbb Magyarországra települt roma csoport tagja. Szekszárdon született, édesanyja és fia P.-ben élnek, ő maga pedig a hetvenes években költözött át L.-be. Számára a hazafogalom a legfontosabb az említett szövegekben. Nem úgy tekinti magát magyarnak, mint a zsidó származása miatt meghurcolt Radnóti, akinek idézett versében nyoma sincs a magyaron kívül más identitásnak, de magyarságát hozzá hasonlóan a szülőföldre vonatkoztatja, Vörösmartyval szemben, aki ezeréves történelmében élő nemzetre hivatkozik. Hazafias és nem nacionalista, mint Niederhauser Emil kimutatta a múlt századi nemzetiségekről (Niederhauser 1996). Míg azonban 1896-ban a nemzetiségi kongresszus

végrehajtó bizottsága tiltakozott az ellen, hogy a millenniumi ünnepekkel a magyarok tagadják a nemzetiségek létezését, mivel az országot homogén magyar nemzeti államnak tüntetik fel, Jimmy millicentenáriumi emlékművet avat, melyen nem szerepel sem a magyar, sem a roma etnikum. A magyar nemzethez való tartozás vagy az ez ellen való tiltakozás helyett a honfoglalásról emlékezik meg, ami számára azt jelenti, hogy Magyarország a hazája, ragaszkodik a helyhez, ahol a háza áll, és közössége büszke lehet ennek megünneplésére. Ez tükröződik el nem mondott beszédében is, amelyből nem szó szerint, de tartalmi hűséggel idézek:

Amint azt mindannyian tudjuk, 1 100 évvel ezelőtt a besenyők az Etelközben súlyos csapást mértek az ott élő nomád hun, finnugor, akkor még nem magyarnak nevezett őseinkre, akik Árpád fejedelem vezetésével a sorozatos zaklatások elől elvándoroltak szülőföldjükről, és a mai hazájukban találtak rá a minden szempontból megfelelő otthonra. A már itt élő - korábban szintén nomád, de akkorra már letelepedett - szlávokat legyőzve, családot és otthont alapítottak a mai Magyarország területén. A még Etelközben maradt őseink az újabb és újabb besenyő támadások elől szintén elmenekültek, és a fősereget követve ők is ez új haza birtokosai lettek. Mi itt valamennyien tisztában vagyunk azzal, hogy a mi (roma) őseink - ugyan még nincs száz százalékgig bebizonyítva - Indiából vándoroltak mai lakhelyükre a Balkánon keresztül; az első hullám II. Béla idejében, 1222 táján. Egy részük itt maradt, kisebb hányaduk pedig továbbállt a mai Nyugat Európa felé.

Így mi, romák is - ugyan sokkal később érkezünk - az akkori idők egyik honfoglalói vagyunk, mert a mi őseink új hazát keresve érkeztek az akkor újnak számító hazájukba. Mai utódaik tisztelegnek mind a magyar, mind a roma honfoglalók előtt, örök emléket állítva a honfoglalóknak és mindazon őseinknek, akik ezért az országért éltek, és nem átallották az életüket adni e haza szabadságáért.

A szövegben a „mi” egyrészt az avatás résztvevőire utal, akik romák és nem romák vegyesen, másrészt pedig csak a romákra. Szó esik „őseink”-ről, akik ennek megfelelően a magyar állam polgárainak honfoglaló ősei a romák ősei is -, valamint roma honfoglalókról, akik csak a romák ősei; illetve egyszer egymással szembeállítva jelennek meg a magyar és roma honfoglalók. És valóban, minden magyar állampolgárnak nagyjából ugyanolyan mértékben ősei a honfoglalók, mint a romáknak, és mindenkinek vannak később betelepült ősei is, akiknek viszont általában nem adják meg a tiszteletet. A magyar haza a harcosseregek bejövételével kel életre. A magyar mítoszból szerepelnek a beszédben a szlávok leigázása, a későbbi szabadságharcok (közös hősökkel), de természetesen nem szerepel a bevándorló cigányok elutasítása. Hiszen nomád voltuk éppen az eredeti honfoglalókkal rokonítja őket. Jimmy küszködő, a nehézségeket leküzdő és jelenének örvendő közösségről beszél. Nem kell később érkezett őseinket megtagadni, hogy az első honfoglalókat őseinknek tekinthessük Több ősrünk lehet.

Jimmy a JPTE néprajzi tanszékének és a Gandhi Gimnázium munkatársainak és előadóinak információi alapján állította össze beszédét. Az emlékműállítás ötlete miatt kereste fel őket újból - korábban részt vett a Gandhi Gimnáziumban egy vállalkozóképző tanfolyamon -, hogy segítsenek neki megindokolni, hogy az L.-i romák miért állítanak a honfoglalásnak emlékművet. A szövegből kitűnik, hogy nem kiérlelt koncepcióról van szó, Jimmy értelmezni próbálja a kapott információt úgy, hogy elképzeléseinek megfelelően.

Ebben az esetben is működik tehát a Szuhay Péter által felvázolt folyamat: roma (és nem roma) értelmiségiek közreműködésével kialakulóban van a roma „nemzeti kultúra” (Szuhay 1995), vagyis a sokféle roma népesség általánosan elfogadott, a belső és a külső (vagyis a nem romákhoz való) integrációt elősegítő hagyományainak köre. Stewart (1993) szerint kétséges, hogy a romák identitás szerkezete idomulni tud az európai folklór alapján kialakult nemzettudathoz. Ő azonban csak az oláh cigányokról ír, és a magyarországi romáknak valószínűleg egységesen kell majd politizálniuk, illetve már most is ezt teszik. Ezért magam

is azt jósolom, hogy elkerülhetetlenül ki fog alakulni egy hivatalos roma kultúra, melyet nevezhetünk roma nemzeti kultúrának is, és ez egy új hagyomány lesz, régi és új, kevert (kárpáti, oláh, beás) elemekkel. A politikai szerepvállalás önmagában is új jelenségeket és kulturális értékeket szül, ahogyan azt az L.-i példa is mutatja. Ezen belül azonban a politikától függetlenül bizonyára kikristályosodik majd az egyes csoportok önálló kultúrájáról való tudás is. Az emlékmű felállításában, vagyis megépítésében, felavatásában részt vevők és a passzív - az emlékművet csak jártában-keltében megcsodáló kívülállók szemében az akció csupán Jimmy egyik heppje. A magyarok, „kolompárok” (oláh cigányok), „oláhok” (beás cigányok) és a „telepiek” (a falu határán kívül élő, megvetett család) nem tudnak arról, nem foglalkoznak azzal, hogy az ünnepség által szimbolikusan közösséggé kovácsolódtak. Ugyanakkor ennek a szimbolikus közösségnek a határai meglehetősen elmosódtak, hiszen Jimmy a telepieket legszívesebben kizárná belőle (mások pedig egyéb csoportokat). Tehát az esemény értelmezhető tartalma, illetve az el nem hangzott beszéd nem létező állapotot tükröz, hanem egy számos forrásból és indíttatásból összeállt eszmét, amely több módon is hatást gyakorolhat az L.-i közgondolkodásra, a roma identitásra és önbecsülésre.

Annak vagyunk szemtanúi, hogy egy közösség egyetlen tagjának egyéni érdeklődése látványos hatással van a közösség értékrendjére, mégpedig pontosan olyan mértékben, amennyire a közösség által megbecsült és hasznosnak ítélt tevékenységet végez. Az új lehetőségek új elemeket visznek az L.-i közéletbe, az új szerepek a roma kulturális élet további rétegeinek kialakulásához vezetnek.

Véleményem szerint nincs jelentősége annak a kérdésnek, hogy Jimmy tevékenysége asszimilációs folyamatot tükröz-e vagy sem. A roma honfoglalókra való hivatkozás azonos szintre helyezi a roma identitást a magyar identitással, egyenjogúvá teszi, és a haza fogalmán keresztül össze is köti őket, a legjobb értelemben vett multikulturális társadalom képét előrevetítve, amelyben az egymás mellett élő kultúrák nem versengenek egymással, hanem átfedésekre, érintkezésre alkalmas felületeket hoznak létre.

Mire a romák olyan jellegű tudásra tesznek szert kultúrájukról, mint amilyennel a nem romák rendelkeznek a sajátjukról (-jaikról), bizonyos szempontból a roma kultúra is jobban fog hasonlítani ezekre a kultúrákra. Alkalmazkodik ahhoz a politikai és kulturális térhez, amelybe belép, anélkül, hogy bármi is elveszne belőle.

IRODALOM

- Acton, Thomas-Gheorghe, Nicolae: Dealing with multiculturalism: minority, ethnic, national and human rights. *OSCE ODIHR Bulletin* 3. No.1. 28-40.
- Fraser, Angus: *A cigányok*. Budapest, Osiris 1996.
- I;AM - Regionális és Antropológiai Kutatások Központja: *Egymás mellett élés*. Csíkszereda, Pro-Print 1996.
- Niederhauser Emil: Honfoglalás és millennium. *Magyar Tudomány* 1996. 8. 1011- 1017. Stewart, Michael: *Applying Fredrik Barth's theory to Hungarian VI lach Gypsies*. 1993. (Kézirat)
- Szuhay Péter: Cigány kultúra: A magyarországi cigány csoportok kulturális integrációjáról és a nemzeti kultúra megalkotásáról. *BUKSZ* 1995. 329 341.
- Szuhay Péter-Baráti Antónia: *Képek a magyarországi cigányság 20. századi történetéről*. Budapest, Néprajzi Múzeum 1993.

DALMA KULCSÁR

Rom conquerors

This paper recounts an episode in the life of a Gypsy majority village in Hungary and is a snapshot of a personality. In 1996 Hungary celebrated the millecentenary of the original settlement of Magyars in Hungary or the “Conquest”. Stimulated by a series on national television, a Gypsy activist erected a monument in his village in the memory of the Hungarian

and Rom conquerors of the country. The inscription simply mentions the Conquest, the underlying ideology was formulated in a speech which was never delivered. The fact that the event needed an explanation shows to what extent Gipsies feel detached from the rest of Hungary. On the other hand, the reasoning mentions “our ancestors”, “the Hungarian and the Rom conquerors”, which is an explicit expression of identity with the Hungarian nation and an expression of group identity as well. It is interpreted in the paper as a positive example illustrating a possible way of conceiving of a multicultural society in Hungary. At the same time, this is one man's message, who is taken for an eccentric by the other Roms. He is the one who can take the opportunities offered by the emerging civil sphere, who writes the applications to foundations for support and obtains cash for the community. His next goal is to become the local mayor to protect Gipsies. In the meantime he is living as the poorest partner of the enterprise set up by himself, bearing all the responsibility for the loans and grants received from foundations.